

Minner fra krigen

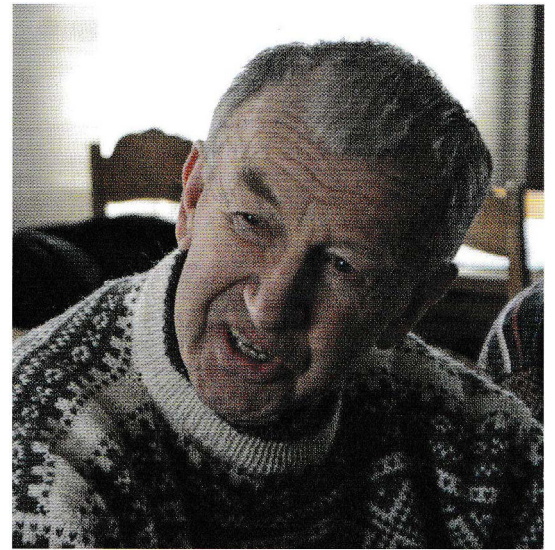
Av Erling Mustorp

Jeg var 9 år gammel når 2. verdenskrig brøt ut. Vi drev og skar hvete med meiemaskin i noen bakker bak skjulet 1. september 1939. Vi hadde den gang en sveiser (fjøsrookter) som het Øyvind Bråtane fra Risør. Han var med og tok opp hveten etter meiemaskinen. Han fikk beskjed på telefon at han var utkalt på nøytralitetsvakt på Rauer og måtte møte straks. Han måtte da gå inn med en gang og gjøre seg i stand til å reise med første toget, som gikk ved firetiden. Mor laget matpakke til ham. Nå fikk vi andre ting å snakke om enn de dårlige 30-årene. Nå var det tyskerne og krigens utvikling som optok folk mest.

Far leverte ikke noe hvete det året, for som han sa, hadde han opplevd en krig før og da var det lite med mat, så han ville ha et lager for å se hvordan det utviklet seg senere. Og det gjorde han nok rett i, for du verden så mange av slekt og venner som fikk godt av det lageret når en kom lenger ut i krig.

Mine to brødre og jeg fikk skarlagensfeber, og kom på amtsykehuset i Fredrikstad. Her var vi i åtte uker på grunn av smittefare. Hadde vi vært hjemme, hadde vi ikke fått levert melka på grunn av dette.

Hver mandag kveld var det utenrikskronikk på radioen kl. 21.00. Far og Hilmar Volden, naboen vår, ville sitte oppe for å høre på utenrikskronikken

Erling Mustorp

og nyhetene før de gikk og la seg, for det var så spent ute i verden. Jeg husker far kom inn til mor for å vekke henne. Han fortalte at nå var det veldig spent ute, for det kom en konvoi oppover med slukte lys og ukjent mål.

Mor var trøtt og hadde ikke reagert så mye på det. Men far sa mange ganger siden at han hadde ligget lenge våken om natta og tenkt på det. Far var mange ganger trøtt om morgenen og lå litt lenger enn mor. Ved åtte-tiden om morgenen 9. april hører vi at det kommer fly ute, og plutselig hører vi at det begynner å skyte fra festningen på Høytorp. Far skynder seg opp og ber mor sette på radioen, og der får hun høre at Norge er i full krig med tyskerne. Plutselig kommer

det flere fly etter hverandre og skytingen fortsetter fra festningen. Vi skjønner at det nå er blitt fullt alvor, for vi hører at prosjektilene hviner i luften fra festningen.

Flyene som kommer er grågrønne med hakekors på og er enmotors propellfly. De flyr meget lavt på nedsiden av Mustorp, for på den måten er de bedre beskyttet for skytingen fra festningen. De flyr så lavt og nærme husa at vi tydelig kunne se flyveren som satt med hjelm på hodet, og en flyver i hvert fly. De flyr rett over Monaryggen midt på den.

Gårdsgutten har kjørt melka til Mysen, men kom ikke lengre enn til Karlstrup, der han får vite at de ikke tar imot melk på grunn av krig. Alle skolebarna ble sendt hjem fra skolen. Jeg selv hadde fri denne dagen. Ved ni-tiden om formiddagen ringer telefonen fra posthuset om at det var kommet ut mobiliseringskort til onkel Arnt og far, og at de måtte møte straks på Høytorp fort på grunn av krig. Det var mor som tok telefonen, og hun begynte å gråte husker jeg. Jeg var da ni år. Hun måtte da til å få utstyrt far og onkel Arnt med alle de nødvendige ting. Jeg husker godt det far sa til oss da han reiste ut; at det kanskje var den siste gangen vi så hverandre, for nå var det krig. Han tok da avskjed med hver enkelt av oss. Det var gårdsgutten Konrad Knutsen som kjørte dem opp.

Jeg husker godt den første kvelden far var borte at mor kom inn til oss og sa at vi måtte huske på å be for far, at han måtte komme snart igjen til oss. Jeg lå på kne ved senga til far for å be aftenbønn. Dette var ved 21.30-tiden.

En halv time senere banker det på vinduet, det er far som kommer hjem sammen med to kamerater. Mor har ikke lagt seg ennå, og hun flyr ut i gangen for å låse opp døra. Jeg skal si at det ble jubel da far kom hjem. Han var blitt så ukjent, hadde fått på seg uniform og hadde med gevær. De hadde fått permisjon, men måtte være tilbake kl. seks om morgenen. Onkel Arnt fikk ikke permisjon for han var ugift.

Både far og onkel Arnt var ved kanonen. Far hadde med innstillingen av kanonen, onkel Arnt var ammunisjonsbærer frem til kanonen. Jeg vil fortelle en historie om det. Onkel Arnt hadde med seg en mann til å bære ammunisjon til kanonen. Han var så veldig nervøs, gikk og gråt hele tiden. Plutselig slapp han granaten i fjellet, men heldigvis gikk det bra.

Far var på Høytorp og ekserserte i 1916, og var også den gang kanonmann. Han hadde ikke vært ute på repetisjon siden den gang, og hadde nå glemt innstillingen av kanonen, det samme var det også med de andre. Befalet hadde også glemt det. Etter en lang stund greide Røtvet å finne instruksjonsboka, og begynte å lese i den for å finne ut hvordan de skulle gå frem. Da husket far alt sammen med en gang når han begynte å repetere. Den kanonen som far sto ved var en av tårnkanonene. All ting var helt kaos der oppe så far bestandig. Far sto ved kanonen alle dager før kapitulasjonen. På de dagene så han en tysker som stakk hode over brystvernet like ved kanonen. Da ropte de på noen som var veldig flinke til å skyte, men da trakk han seg ned bak bryst-

M.-skjema 3.

Innkallingsordre

for soldat av (avdeling) *21. fersk. kompani.*

Nr.
Arskl.

Navn:

804
1916

Ivar A. O. Mustorp

Adresse:

Mustorps
Mysen St.

Ordre:

Møt frem hurtigst mulig*) dag den*) kl.
på *Høytorps fart Mysen*
og meld Dem for *kompanisjefen*
Lagdu. Andersen
(Underskrift) Les baksiden.

*) Stryk det som ikke høver.

Mobiliseringsordre som Ivar A. O. Mustorp fikk 9. april 1940.

vernet, ellers hadde det nok gått galt med ham.

Jeg vil også fortelle en annen historie fra Høytorp. Bestefaren til kona mi Ingrid, het Petter Eriksen, han var kaptein fra Fredrikstad. En gang da han var og besøkte oss på Mustorp, levde også min far Ivar. Mens de prata sammen kom de inn på at han og hadde vært på Høytorp den dagen kapitulasjonen foregikk. Han og en soldat ble kommandert til å gå ned i hovedporten. Den soldaten han fikk med var veldig nervøs, sto og gråt hele tiden. Han ba at soldaten skulle stå på hjørnet av brakka. men han fløtte seg ikke i fra ham. Til slutt ba han soldaten å gå hjem, da han også hadde nok med seg selv.

På 1970-tallet kom jeg i kontakt med en mann fra Skiptvet. Det viste seg at det var han som hadde vært

med kaptein Eriksen i hovedporten den gangen. Jeg tror han hette Solberg. Han roste kaptein Eriksen, som var flink til å holde motet oppe på soldatene.

Da far kom hjem den første kvelden, sa han at det måtte ryddes vei gjennom alle stuene slik at det skulle bli lett å komme frem hvis huset skulle bli skutt i brann. Han fortalte at kanonen hans var innstilt rett over Mustorp, men dette hadde han ikke lov til å si. Dagen etter måtte vi alle flytte ned i den nordre potetkjelleren, for vi lå rett i skuddlinja. Gårdsgutten kjørte far og de to andre opp til Høytorp den dagen. Om morgenen 10. april kom det tre mennesker fra Mysen. Fru blikkenslager Anne Olsen og hennes to barn, Gunvor og Odvar, som var i 20-årene. De spurte om å få være på Mustorp så lenge krigen

varte, og det fikk de. De begynte å dele potetkjelleren i to og fikk satt opp ovn der nede, brukte halmvifterør til ovnsrør. Det passet jo fint at han var blikkenslager. Vi satte opp hyller til maten som vi måtte ha med oss. Utover dagen flyttet vi i kjelleren, bestefar var også med. Han var 83 år og hadde med seg senga si. Vi andre lå på halm på gulvet. Bestefar kjørte vi på slede, for det var enda snøføre. Sveiseren og gårdsgutten var oppe på gården så lite som mulig. All melka ble separert, så vi levde veldig godt, men det hjalp ikke likevel for vi visste ikke hvordan det var med far og onkel Arnt.

Om kvelden 11. april, da mor satt og melket, kom far hjem en liten tur for å hente et lite spann med melk. Han fortalte at han hadde hørt at tyskerne hadde bombet det sykehuset i Fredrikstad som jeg og mine brødre hadde ligget på en uke før. Far og mor var veldig glade for at vi var kommet hjem før. Det var siste gangen far var hjemme før krigen her i distriktet var slutt. Siden fikk vi vite at det ikke var sant at sykehuset var bombet, men at det hadde falt bomber like ved. Så det var mange rykter som var ute og gikk, og en kunne ikke stole på noen ting av det en hørte. Vi hadde ikke noen personlig kontakt med noen den tiden vi bodde i kjelleren. Alle mennesker holdt seg inne, for de var redde for granatsplinter. Den eneste kontakten var å høre på radio fra Sverige.

Den 13. april var det fødselsdagen min. Det jeg husker best fra den dagen var at vi sto i vestveggen av potetkjelleren og så på alle bilene som gikk oppe på Monaryggen fra Askim mot

Sverige. Det var alle slags biler, personbiler, varebiler og lastebiler som kjørte tett etter hverandre. Mens vi står og ser, kommer det et fly som kjører rundt og rundt et sted mot Askim. Plutselig ser vi at flyet slipper ned bomber. Og like etter slår røyken opp. Det var den eneste bomba jeg så under hele krigen. Det var en liten gård mellom Fusk og Skakstad som ble truffet. Her var det to som ble skadet som hadde gjemt seg i grisehuset. Den ene greide å komme seg ut og få gjemt seg. Den andre var sterkt skadet og skreik fælt av skadene. Han ble skutt av tyskerne.

Ellers var vi ungene inne i potetkjelleren hele døgnet. Jeg husker godt de første flyene den 9. april. Alle vi ungene og han bestefar ble jaga inn igjen av far. Vi skjønte ikke at det kunne være farlig for oss, og at vi kunne bli skutt på.

En av de første tingene mor gjorde den 9. april var at hun satte en veldig stor bakning med brød. Det var ikke godt å vite hvordan det skulle bli med mat. Av inventaret var det sølvet og bildene som ble tatt med i kjelleren. Det var ting som kunne være artig å ha hvis uløkk skulle være ute.

Mens vi var i kjelleren fikk den minste broren min, Ole Martin, veldig mye blod i avføringa og var meget dårlig. Han var bare 13 måneder gammel. Det var ingen doktor å få tak i, for alle var på festningen. Mor skjønte at det ikke gikk lenger, så hun fikk gårdsgutten til å kjøre seg til Mysen for å se om noen av legene var hjemme. Doktor Ingjerd hadde da akkurat kommet hjem fra festningen, for nå hadde de kapitulert der oppe. Mor fikk medisinen til Ole

Når De møter frem, skal De ta med:

Mat for 3 dager (utenom reisedagene). Kniv, skje og gaffel. Håndbok og vernepliktsbok. Håndklær, lommeterklær, kam, såpe og sysaker.

De bør også ta med:

Isledning, ulltrøje, underbukser, bukseseler, fingervanter, pulsvanter, sko, støvler (brukelige i felt), private uniformsplagg og ullteppe. Sykkel, om vinteren ski med bindinger, staver og reservesaker, skjerf og tykke votter. Lett kikkert, ur, kompass. Privat gevær av hærens modell.

Landvernssoldater bør dessuten ha med bukser som er brukelige i felt, og godt undertøi med ombytte.

De vil få vederlag etter gjeldende forskrifter for mat og for bruk av godkjente ting som De har tatt med.

Rusdrikk må De ikke ta med eller drikke på møteplassen

Ved fremmøte til almindelig mobilisering gir dette kort rett til fri reise på jernbane og dampskib.

Merk: Er soldaten bortreist, må husets folk gi ham beskjed om ordren. Er han syk, må lægeattest sendes til:

130 000. 11 s 38. Sverre Dahl & Co.

*21. febr. 1918
Mysen S.*

Utstyrliste ved mobiliseringsordre.

Martin, så det gikk over igjen med magen. Far var ikke kommet hjem enda, så hun visste ikke hvordan det var med ham. Mor skrev et lite brev til ham som doktor Ingjerd lofte å ta med dit opp til far når han skulle dit opp igjen. Innen mor kom hjem med Ole Martin, var far og onkel Arnt alt kommet hjem. Arnt kom hjem først og jeg spurte om far kom snart, da sa han ja. Jeg fløy da ut av potetkjelleren for å møte far. Jeg møtte ham ganske snart, han kom småspringende barhodet i regnet, med et stort smil fra oss begge og en god klem. Sivilklærne hadde Arnt og far mistet der oppe, men hadde fått tak i noen gamle svarte militærklær og støvler, så de kunne komme hjem. Onkel Arnt fortalte en historie derfra. Han hadde ikke sett far på en god stund, så han spurte en del andre om de hadde sett

far. Ja, han er blitt skutt så de. Så det var mange rykter som gikk.

Far hadde med seg to menn fra Halden som lå over til dagen etter. Gårdsgutten kjørte dem til Rakkestad med hest, for toget og bussene hadde ikke begynt å gå enda, siden gikk de videre til Halden.

Jeg vil også fortelle en liten historie som far og de to andre opplevde på veien hjem fra krigen. Denne historien fortalte han mange ganger. Mens de går nedover Vandugbakken, stopper en tysk militærbil og ber dem sitte på til Mysen, noe de også gjør. Tyskeren stopper utenfor Grand hotell og ber dem med inn på et glass øl. Far hadde ikke lyst, men blir likevel med inn, for de to andre fra Halden kunne snakke tysk. Tyskeren forlanger øl til alle sammen, og tar ned i lomma etter noen kobbermynter, som bare var

noen øre som var alt for lite for ølet. Jenta bak disken tar dem likevel imot, hun torde vel ikke å si noen ting.

· Krigen varte åtte dager her i distriktet. Begynte på en tirsdag og kapitulerte på en tirsdag. Den dagen far kom hjem, flyttet far, mor og bestefar opp i bygningen igjen. Dagen etter flyttet også vi andre etter.

Et minne fra kapitulasjonen på Høytorp fort søndag 14. april 1940: Da min far Ivar Mustorp døde 1969, skrev redaktør Arne Løken et stykke i Indre Smaalenenes Avis om min far. «Et minne om Ivar Mustorp jeg aldri glemmer var da det norske flagget ble firt ned, og det hvite flagget ble heist opp, som symbol på kapitulasjonen. Da storgråt Ivar Mustorp med store tårer som rant nedover kinnene. Han og jeg sto ved siden av hverandre og så på dette som skjedde. Jeg ble også grepet av stundens alvor», skrev Løken.

Jeg husker godt den første tyskeren jeg så. Det var ca. en uke etter kapitulasjonen. Da kom det to tyskere en formiddag, en offiser og en soldat inn på kjøkkenet og forlangte utlevert alle våpnene som fantes på gården. Far hadde to hagler, og onkel Arnt en hagle som de tok med seg. Dessuten hadde far en gammel munnladning og grisemaske som han fikk beholde. Disse våpnene fikk han aldri mer igjen. Den gangen tyskerne kom inn på kjøkkenet, kan jeg godt huske at jeg og bror min Torbjørn ble meget redde, vi satte oss helt oppå hverandre i hjørnet i kjøkkenbenken. Da sa den tyske offiseren at vi ikke skulle være redde, for de var ikke farlige.

Like etter kom det mange tyskere bilende til gårds og forlangte at de

skulle ha halm til madrassene sine. De kom med lastebiler og mannskap og begynte å lesse på selv. Jeg kan huske at de sto ute i laua og røykte og tente på sigaretter. Far snakket til dem flere ganger at det var farlig for brann, men det hjalp ikke. Merkelig nok gikk det heldigvis bra. Far kunne ikke tysk, men prøvde å gjøre seg så forståelig som mulig. Han fikk senere betaling for halmen, men å nekte dem halm hadde ikke noen hensikt.

Far var på mange måter en fremsynt mann når det gjaldt å hamstre forskjellige ting som han mente det ikke ville bli å få kjøpt når krigen hadde vart en stund. Blant annet kjøpte han opp en god del traktorparafin som han hadde i alle de fem årene som krigen varte. Litt parafin fikk han kjøpt de to første årene. Da krigen hadde vart i ett år til, måtte også han sette på gassgenerator. Til våronna i 1945 fikk han tak i litt white spirit, som han kjørte på. Det var noe fæle greier, for traktoren røyk noe forferdelig, det var sikkert dårlig forbrenning.

I 1943 fikk far påbud om å sette på gassgenerator på traktoren. Den gikk på oreved som ble kappet opp i fem cm lengde og måtte være helt tørr. Oreved var best for den utviklet ikke tjære. Når en skulle kjøre på gassgenerator måtte en bytte topplokk for å øke kompresjonen i motoren. Alle lastebiler gikk på gassgeneratorer under krigen. Det gikk med ca en 50 kg's papirsekk med ved til Oslo. Far kjørte bare en tur med gassgenerator fra vognskjulet til veien og tilbake igjen. Traktoren orket nesten ingenting, den måtte kjøre på første gir hele tiden. Dagen etter byttet far om topp-

lokket igjen, og kjørte da på parafin og white sprit til krigen var slutt. Hadde krigen vart ett år til, hadde han også måttet kjøre på gassgenerator, for nå var det helt slutt på drivstoffet. Far lot gassgeneratoren sitte på hele tiden, så alle som så far kjørte trodde at han kjørte på gassgenerator.

Da krigen var slutt, tok far vare på gassgeneratoren. «Nå har jeg opplevd to verdenskriger så den kan jo komme til nytte engang til, Erling», sa han, «men håper det ikke». I dag har jeg, som en kuriositet, montert den på traktoren igjen slik at den er helt komplett.

Det gikk ikke så langt ut i 1940 før det begynte å bli lite med mat og varer i butikkene, og det ble innført rasjoneringskort på nesten alle ting. Folk begynte å reise rundt på gårdene og hamstre mat. Det var særlig folk fra Sarpsborg og Fredrikstad som kom med toget. De var fruer av jernbane-folk, som kunne reise gratis. Senere måtte de ha pass for å reise til Mysen. Så det ble etterhvert mest familie eller bekjente fra byene som ble hjulpet med mat fra gårdene. Familien og bekjentskapskretsen har vel aldri vært så stor som den gangen.

Det var to ting som interesserte folk den gang, det ene var å skaffe seg nok mat, og det andre var når krigen skulle ta slutt. Mange var veldig optimister og mente at krigen måtte være slutt på noen måneder. Far var av en annen oppfatning og inngikk et veddemål med fetteren sin, Alf Johannes Glenne, om at krigen ikke ville være slutt før 1. mai 1945. Det passet nokså nøyaktig, for den sluttet jo 7. mai 1945. Det var far som vant fem kroner

i pengelotteriet!

Det var mange folk som kom til far og spurte om de kunne få arbeide. De var da sikret mat og sikret at de ikke kunne bli utskrevet på tvangsarbeide til tyskerne nordover i landet. Det var slik at folk som arbeidet i landbruket var regnet som livsviktige folk fordi de skaffet maten. Det har vel aldri vært så mange folk på Mustorp og arbeidet siden husmannstiden. Far prøvde å hjelpe så mange som mulig. Sjøl om lønna var liten, var kanskje maten den viktigste.

Det var veldig kalde vintre under krigen, mange ganger under 30 kuldegrader. 28. mai 1941 døde bestefar Ole Mustorp, og da var fortsatt vannet frosset. 29. mai hadde vi vanntiner som tina det opp. Innen tineren var kommet til Mysen, frøs vannet på nytt enda springen sto og rant. På begravelsesdagen 6. juni kom vannet igjen av seg selv.

Det var mange som kom seg veldig opp økonomisk under krigen ved at de begynte å borse (ta overpris) på matvarer og andre varer som var vanskelig å få kjøpt. Far, Ivar Mustorp, var en ærlig mann og benyttet seg ikke av dette. Han solgte varene sine som han kunne unnvære til kjente og felles kjente til vanlig pris. Men det meste måtte han levere til tyskerne, for det var tvangslevering til dem.

Det var en god del nazister i Eidsberg som holdt med tyskerne. Far var stikk motsatt, en ivrig jøssing. Det samme var det på min mors slekt på Levernes. Men i andre slekter kunne det være mange.

Alle grisungene ble solgt til villa-griser, for alle hadde som regel en vil-

lagris selv. Men det var vanskelig å skaffe mat til den, for en fikk ikke kjøpt noe. Derfor hadde nesten alle en potetparsell hos en bonde, eller de spadde opp hele hagen helt inn til kjøkkentrappa som de dyrket poteter og grønnsaker på. Det var mange på Mysen som hadde parsell på Mustorp under krigen. De fikk låne en hest til å kjøre i potetene med av far. I 1941 fikk far kontrakt med Borregård på 70 mål. Det hadde også fordeler, for de greide å skaffe kunstgjødsel som var mangelvare den gangen.

Selv om far hadde kontrakt med Borregård, hendte det flere ganger at han fikk beskjed om å levere poteter til tyskerne på tre–fire timers varsel. Flere ganger på søndag formiddag kunne det komme beskjed at det skulle leveres straks, og da var det bare å begynne å sortere poteter, ellers kunne en bli satt i fengsel av tyskerne, hvis ikke ordren ble adlydt.

Det var også tvangslevering av høy og halm til tyskerne som de skulle ha til sine egne hester. Dette ble kjørt løst til jernbanetomta på Mysen, hvor det ble presset opp og sendt videre med jernbanen. Prisen var 19,5 øre, likt for høy og halm. Det hjalp ikke å si at en hadde for lite fôr til sine egne dyr. Vi begynte å fôre dyra og hestene med cellulose, som det den gangen ikke var rasjoning på. Cellulosen ble lagt til bløting i ei stor tønne et døgn før fôring. Cellulosen kom i svære baller som veide 230–240 kg, så de var veldig uhåndterlige. Jeg kan huske at det var mange som ville vise sin styrke og bar dem på ryggen. Vi hadde en sveiser som bar dem på ryggen fra butrappa og inn i fjøset. Den gangen

hadde mor også ei kraftig tjenestejente, hun ville ikke være noe dårligere enn sveiseren. Det ble et veddemål, også hun greide å bære celluloseballen.

Cellulosen til dyra kom i plater og var ca. en meter i firkant.

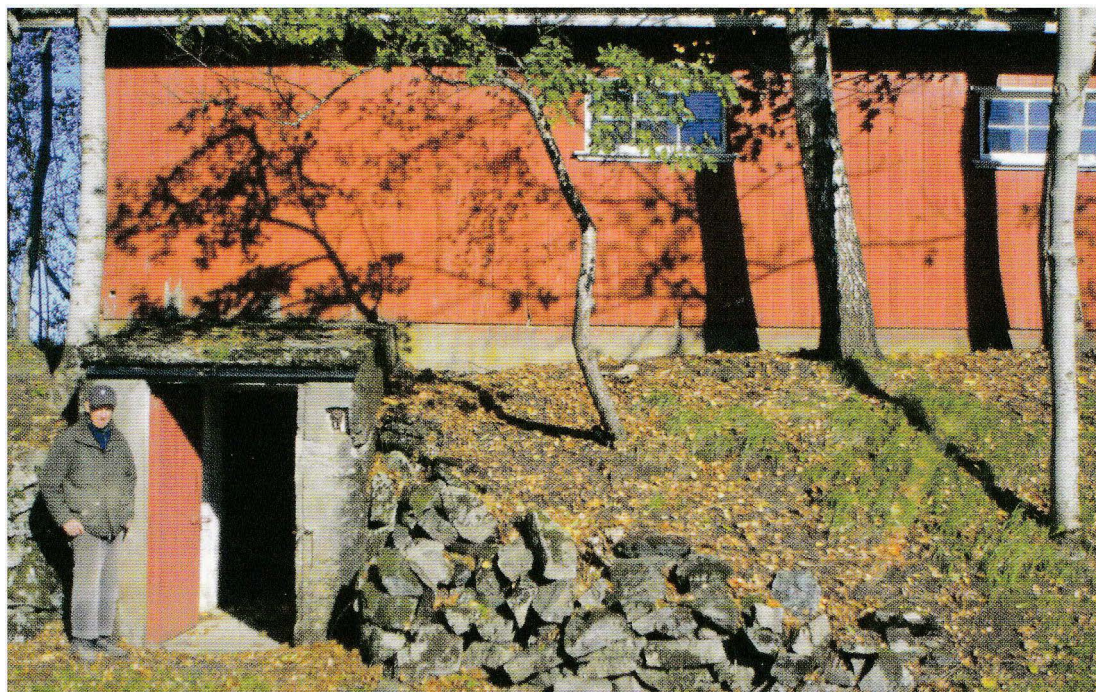
Hestecellulosen var revet opp. Det så ut som dyra likte fôret veldig godt, så det var farlig å henge ut hvite klær når dyra gikk ute, for da trodde de at det var cellulose. Dyra fikk også litt melasse oppå cellulosen, men ikke så mye, for den var det også rasjon på. Vi fikk litt melasse for hver balle vi kjøpte.

Det ble også tvangslevering av kjøtt til tyskerne, samt ved, særlig var det oreved som ble brukt til gassgeneratorknott. Gran- og furuved gikk som brennved til lokomotivene på jernbanen, for det var ikke kull å få kjøpt. Alle måtte fyre med ved, for det var rasjon på strøm også, med lange strømutkoblinger både dag og natt. Mange ble sendt på tvangshugging av ved til Rømskog.

Alle biler som fikk kjøre under krigen, kjørte på gassgenerator. Vanlig lasteevne på lastebil den gangen var 1000–2500 kg. Det var ikke mye bilene orket med gassgenerator. Som eksempel på kraftytelse greide den bare 1000–1500 kg poteter fra potetkjelleren og opp til gårdsplassen. Resten måtte vi kjøre med hest, så vi fikk fullt lass.

En favn oreved kostet kr 25 i 1941, og en daglønn til en mann var kr 4,50, den var omtrent lik under hele krigen.

Som før nevnt måtte lokomotivene også fyre med ved for det var ikke kull å få tak i. Veden kunne mange ganger være meget rå, for den lå langs jern-

Denne potetkjelleren var oppholdsrom for alle som bodde på Mustorp i april dagene 1940. Foran inngangen står Erling Mustorp som forteller om et spesielt minne fra 13. april som var hans bursdag «Den dagen sto jeg og min bror Thorbjørn oppe på taket av kjellerhalsen og så på et fly som floy i sirkel over Askim ved halv femtiden om kvelden. Plutselig slipper flyet ned en bombe og røyken slår opp. Det var den eneste bomben jeg så som ble sluppet under krigen »

banen ute i all slags vær og vind, så fyrbøteren kunne ha store problemer med å få nok damp på maskinen, og de gikk veldig smått fremover. Jeg vil gi et eksempel. Når vi kom til kloppa på skoleveien hjem kom godstoget fra Mysen og videre til Eidsberg stasjon, da var det populært å hoppe på i fart. Når vi kom til brua ved Flaten hoppa vi av igjen i fart. Lokomotivføreren knyttet neven mot oss og vi hadde det moro, for vi visste at han ikke torde å stoppe, for da hadde han hatt problemer med å komme i gang igjen.

Det var veldig lange godstog den gangen, sikkert på grunn av at det var for få lokomotiver i bruk. Det ble verre og verre jo lengre ut i krigen det gikk.

Det er femti meter stigning fra Mysen til Eidsberg stasjon.

Far bygget en potetkjeller til i 1941. Det var det eneste som en fikk byggetillatelse på under krigen, for det ble regnet som livsviktig i matproduksjonen. Det ble bygget mange potetkjellere i Eidsberg i første halvdel av krigen.

Det var ikke militærtjeneste under krigen, men i stedet for gevær fikk de utlevert en spade som de ekserserte med. Det het at de ble utkalt i arbeidstjeneste, A.T., som det ble kalt. De var ute på jordene og arbeidet med grøfing og stubbebryting. En kunne også få dem til innhøstingsarbeide. Blant annet var de på Mustorp i 1942 på turnipsopptagning, og tresk-

ing i 1943. Det het seg at de skulle ha med seg mat for dagen. Men her på Mustorp fikk de så mye mat de ville, og fikk med sin matpakke tilbake. Så det var veldig populært blant arbeidstjenesten, og da arbeidet de også veldig til gjengjeld. Det var sjelden at de fikk mat andre steder sa de. Mor smurte all maten, for en måtte være forsiktig med smøret. Hun brukte å blande det opp med poteter, melk, egg og potetmel for å drøye det. Fremgangsmåten har jeg i dag glemt.

På slutten av krigen fikk vi ikke smør i det hele tatt, sjøl om en hadde rasjoneringskort. I stedet måtte vi ta igjen noe veldig fett danskeflesk i samme mengde som smør, og da var det ikke så mye en fikk. Vi tok og kinna litt smør en gang iblant, men det kunne ikke bli så ofte, for det var så mange som kom og kjøpte litt melk, og noe måtte vi også levere. Ikke hadde vi kraftfôr og ikke kunstgjødsel. Vi måtte også levere en del høy til tyskerne, så det gikk også ut over fôret til kuene.

På Langnes ble det ikke levert melk under krigen, men i stedet skulle de levere smør. Her fikk far byttet til seg et kilo smør for 50 kg havre. Så vi led ikke noen nød på Mustorp under krigen. Det var av felles interesse å bytte til seg havre mot smør, for Langnes dyrket ikke korn og far trengte smør. Han brukte å ta 30 kroner kiloet. For potetene fikk far 13–14 øre, så smøret var nok dyrt. Det var mye penger blant folk, men ingen ting å få kjøpt.

Når vi skulle treske kornet om høsten, måtte det være med en kontrollør på låven som veide alt kornet som ble tresket for dagen.

Treskeverket hadde ikke lov til å gå hvis ikke kontrolløren var til stede. Som kontrollør var det som regel en fra nabolaget som hadde jobben. Regelen var den at den ene naboen ikke skulle kontrollere for den andre, for da mente de at det var mer sannsynlig å få jukset unna litt korn. Vi var heldige med kontrolløren på Mustorp, for ingen av dem var nazister, så far fikk den vekta han ville på kornet. Verre var det på de stedene der kontrolløren var ivrig nazist. Da tresket de visst litt om natta for å få gjemt unna litt korn. Men nazistene var ikke bedre enn jøssingene når det gjaldt å gjemme unna litt korn. Jeg vil her nevne ett eksempel. Far var tatt ut til å være kontrollør for Minda Flateby på gården Folkenborg. Hun var en av de ivrigste og farligste nazistene rundt omkring i bygda. Hun forlangte også litt korn utenom. Far var snill og gjorde som hun sa, for han visste at han ikke hadde rent mel i posen selv, som de sier. Kornet gjemte han vekk, en del i halmen på låven og litt inne på bua som han hadde kastet en masse skrot over. Det har vel aldri vært så mye skrot inne på bua som under krigen. En del ble gjemt under lofttrappa oppe på kjøkkengangen. Det var best å ha litt på forskjellige steder i tilfelle det kunne komme kontroll, eller i tilfelle brann.

All tresking skulle være ferdig til 15. november. Samme dag som treskinga var ferdig, skulle en melde fra til forsyningsnemnda. Samme dag, eller dagen etter kom det en kontrollør som målte opp på nytt for å se om det stemte med vekta. Da var allerede kornet gjemt bort. Men fikk de mis-

Ivar A.O. Mustorp

tanke til noen, kunne det bli ordentlig undersøkelse. Kontrollørene var ivrige nazister, gikk i naziuniform og kunne være meget farlige.

Det kunne også komme kontroll på dyra for å se om det passa med antallet etter dyrelista. Da de var utpå, varslet naboene bestandig hverandre. De kunne også være ute om kvelden for å se etter om det var ordentlig blendet for vinduene i fjøs, stall og våningshus. Hadde de mistanke om at noen hadde radio, ble det husundersøkelse. Fant de radioer, ble man satt i fengsel på Grini og torturert, og siden sendt til Tyskland, hvor mange mistet livet for den slags. Det var strengt forbudt å ha radio. Alle radioer måtte leveres inn. Far hadde sin til reparasjon, og fikk den aldri mer igjen.

Far sa til oss barna hvor han hadde gjemt kornet. Det kunne jo hende at far og mor kunne bli satt i fengsel, og da var det godt å vite hvor kornet var.

Det vi hadde lov til å male på mølla hadde vi anvisning på, men det kunne

bli malt mange ganger på samme anvisningen, for vi leverte ikke inn anvisningen til mølleren med det samme, men hadde den med i tilfelle kontroll på mølla. Far reiste som regel til mølla sent på kvelden eller om natta, for da var det mindre sjanse for kontroll. Far malte litt på Lekum, Rustad og Åsengen møller.

I dag hadde det ikke vært så lett å få malt, for disse er lagt ned, unntatt Lekum, men der maler de ikke matmel lenger, bare kraftfôr. Som før nevnt, led ikke noen på Mustorp noen matnød under krigen. Vi har vel aldri hatt så mye matmel på lager som den gang. Vi kalte det for kriselager.

Potetmel

Det var mange ting en ikke fikk kjøpt som vi kunne lage selv, blant annet potetmel. Far laget sin egen potetrasper som mange lånte siden, og som fortsatt står på Mustorp. Et år raspa han 1200 kg poteter. Siden sto man og rørte i potetraspen i småkasser med sekkestrie i bunnen nedsenket i vann. Potetmelet sank til bunn i avskjæringen. Det var mor og tjenestejentene som drev med det, de holdt på i mange dager. Siden la de potetsmelet ut på papir på golvet i annen etasje til tørking. Mor hadde ikke bruk for alt potetmelet selv, så hun ga bort til slekt og venner.

Pass og blending

Alle måtte ha pass på seg. Vi som bodde nær grensen, fikk et pass som kaltes grenseboerbevis. Det hendte flere ganger at far ble kontrollert på veien til Mysen når han kjørte melka. Skulle vi reise utenom vårt område,

for eksempel til Levernes i Rakkestad for å besøke bestemor, måtte vi ha reisetillatelse for hele familien, og da måtte vi være hjemme til bestemt tid samme dagen. Det var også en annen ting som det ble veldig strengt med, det skulle blendes for alle vinduer. Vi kjøpte svart papir som vi laget rullgardin av inne. I uthusene hang vi papirsekker for vinduene. Alt utelys og gatelys var forbudt. Lyktene på bilen måtte også blendes. De hadde bare en smal stripe som lyste. Til og med lommelykter måtte blendes. Det var mye kontroll og store bøter hvis en ble tatt. Tyskerne var veldig redde for å bli bombet av engelskmennene, så det var nok det som var årsaken til at alt skulle være svart om kvelden. På den måten ble det vanskelig for flyene å finne tettstedene når de skulle bombe. Den gangen var det også ordentlig svart ute, så ikke et lysglimt noe sted. Ute på gårdsplassen var det som å stå i den mørkeste skog, når det var overskya.

Fra 1943 og frem til krigens slutt gikk det mye flyalarm om kveldene, særlig mellom kl. 20.00 og 23.00, når det var fullmåne. Flyalarmsirenene satt på taket til Hunstadgården på Mysen, mursteinsgården rett overfor den gamle brannstasjonen i sentrum. Vi kunne merke at alarmen kom, for like før ble det litt sterkere lys som varte bare noen sekunder. Det var engelske fly som kom med våpenslipp over Trømborgfjella og andre fjellstrekninger. Vi kunne godt høre flyene komme like etter flyalarmen var gått når vi sto ute på kjøkkentrappa. Hjemmefronten var nå kommet godt i gang med organiseringen, og var ute

og tok imot våpnene når flyene kom med slipp, og fikk gjemt det unna for tyskerne og nazistene. De som var med var ungdom i sine beste år, og dette var strengt hemmelig. Far var ikke med i hjemmefronten, det var mest folk som var ugifte som var med på dette. Vi fløy aldri i dekning i potetkjelleren når alarmen gikk, for vi regnet med at det ikke var farlig for oss som bodde ute på bygda. De som gikk i kjelleren, var de som bodde i byer og tettsteder.

Vinteren 1944/45 husker jeg meget godt at det ofte var bombing over Moss, spesielt nyttårsaftnen da det nye året gikk inn kl. 24.00. Hele himmelen over Moss var helt rød av lysbomber, som for oss så ut som tente juletrær. Det lå visst noen båter på havna som ble tatt. Like ille var det 23. februar da broren min, Ole Martin, hadde bursdagen sin. Mustorp ligger såpass høyt at vi hadde god utsikt over bombinga.

Høsten 1943 kom det en del tyske offiserer til Mustorp sammen med lensmannen som ikke var nazist, og med ordfører Axel Høie, som var nazist, og forlangte å få bryggerhuset til disposisjon til tyskerne samme dagen. Far prøvde å nekte og sa at det ikke gikk an, for den gifte sveiseren med familie bodde i første etasje og gårdsguttene i annen etasje. Tyskerne hørte ikke på det, og forlangte at de skulle flytte inn i hovedbygningen straks, for det kom et tog med tyskere i løpet av kvelden og de skulle innkvarteres her.

Sveiseren flyttet ut med det samme og inn i den søndre del av hovedbygningen, og gårdsguttene i annen etasje. Alle på gården måtte være med og

flytte. I annen etasje i bryggerhuset var det bare ett rom som var ferdig innredet. I de to andre var det bare bindingsverk på veggene. Her forlangte de at det skulle slås på papp på veggene straks.

Far fikk tak i en snekker på Folkenborg til å hjelpe seg med pappen. Ved 21-tiden om kvelden kom tyskerne. Vi var akkurat ferdig med å slå på pappen da de kom. Vi fikk tak i en gammel ovn til dem også.

Det var ca. 25–30 mann som kom. De hadde med seg en del senger og madrasser til å ha halm i. De som ikke fikk senger, lå på halm på gulvet. På Narvestad tok de samme gang Frydenlund og bryggerhuset på den andre siden veien, og hele fjøset, som sto tomt, til hester. Fjøset sto tomt for at de hadde hatt tuberkulose på kuene. Her hadde de over 60 hester. Tyskerne som bodde på Mustorp, gikk til Narvestad for å stille hestene der. Mange ganger før vi hadde stått opp, hadde tyskerne full geværsersis ute på gårdsplassen. Da kommanderte de så en kunne høre dem på lang avstand.

Middagsmaten til tyskerne ble kjørt hit på et feltkjøkken med to hester fra Høytorp. Feltkjøkkenet ble fyra med ved underveis. Tyskerne var snille og greie å ha med og gjøre. De fleste var gifte og hadde familie i Tyskland som de viste frem bilder av. Flere fortalte at de hadde mistet søsken og foreldre i krigen. De fleste hadde nok ikke reist ut frivillig som de sa. Men det var noen enkelte som var meget ivrige, og vi måtte passe oss for hva vi sa til dem. Tyskerne selv pekte dem ut for oss.

Hver kveld kom det noen tyskere inn på kjøkkenet til mor og forlangte at hun skulle varme opp noen kalde poteter som de hadde med. Hun hadde ikke lyst, men gjorde det allikevel. De hadde med seg ei flaske rødvin som takk for hjelpa.

Jeg vil fortelle en pussig historie. En kveld kom det en tysker inn på kjøkkenet til mor med poteter som hun skulle steke i panna. Da potetene var ferdige, skulle jeg gå opp i bryggerhuset med dem. Det var svart ute så jeg så ingen ting. Jeg gikk rett på grindstolpen ute ved kjøkkentrappa, jeg slapp fatet og potetene falt ut inn til grindstolpen. Den brukte bestandig hunden vår å pisse på. Jeg ble veldig redd og fløy inn til far og mor og fortalte hva som hadde hendt meg. De ble også redde og visste ikke hva de skulle gjøre. Vi tok med oss lommelykt og fikk potetene opp i fatet så godt vi kunne, det var ikke lett for det hadde blitt med en del sand. Så det var ikke noe moro for meg å gå opp til tyskerne og forklare hva som hadde hendt meg, for jeg kunne ikke et ord tysk. Men heldigvis var det en slektning her som kunne litt tysk, han var villig til å bli med meg opp og forklare situasjonen med sand på potetene. Jeg husker at jeg sto på gulvet og skalv og pissa i buksa. Da vi gikk inn, fikk vi ei flaske rødvin og jeg fikk sukkertøy.

Brennevin var det rasjon på for oss nordmenn, og da var det mange ganger lite for dem som hadde behov for det. En annen gang jeg skulle opp til tyskerne med poteter, kom det en mann fra Folkenborg. Han ville bytte til seg ei flaske brennevin for gifteringens sin, og handelen gikk i orden. Han

tok av seg giftingen og fikk brennevinet. Han hadde også god grunn for handelen, for kjerringa hans var blitt så slem til å fly med tyskerne.

Tyskerne var aldri mange uker om gangen på Mustorp og Narvestad, men kom igjen mange ganger siden.

Det brøt ut kversil på hestene på Narvestad. Det var meget smittsomt. En del hester døde og ble gravd ned i skogen. Hestene på Mustorp fikk også kversil og var meget sjuke hele vinteren.

De tyske offiserene var meget strenge mot sine egne soldater, og gav dem straffeeksersis. På Narvestad gikk den gangen en stor brei renne, fra låven og ned til potetkjelleren, som var full av brennesle. Her så jeg en gang en soldat krype på knea i brennesla ned til potetkjelleren. Hva denne soldaten hadde gjort, veit jeg ikke.

Tyskerne beslagla smia til å sko hestene og reparere redskapen sin. En gang skulle tyskerne ut å kjøre med en av hestene sine på Narvestad. Den var sikkert ikke temt, for den var helt vill når de skulle sette den foran vogna ved hjelp av mange mann. Til slutt fikk de satt den for, men da sparka hesten i stykker hele vogna og gjorde seg helt rein. Jeg måtte bli med tyskerne ned i skogen for å finne emner til nye drag til vogna, for far lå syk i isjias.

Det hendte at tyskerhestene fikk kolikk (forstoppelse). Som middel mot dette brukte de å slå hesten med ei svepe når den sto bundet. De skulle ha hesten til å hoppe og slå bakut. Dette var den reine tortur for hesten som illskreik av smerte av svepeslaga. Jeg så det selv.

I 1943 tok tyskerne jorda bak vognskjulet og all jorda på østsida av veien mot boretten (Borettslagsbygga i Løkkebergveien) til ekserserplass. På disse stedene hadde far lagt til med gras. Han fikk lov til å slå graset til høy. Her fant vi mange øvelsesgranater i høyet når vi slo, disse var laget av tre, og masse patronhylser, for de skaut med trepropper. Langs med gropkanten mot museet hadde de gravd skyttergraver som vi fremdeles kan se. En gang hadde de nærkamp. Mor sto inne på kjøkkenet for å steke pannekaker til middag. Plutselig begynte de å skyte ute i kjøkkengangen, noen hadde satt seg oppe i trappa til annen etasje og satt der og skaut. Det var ikke noe rart at mor ble vettaskremt. Noen satt under stabburret, noen i hønehuset og andre på do. Skyting var det hver dag, men aldri så nærme husa som denne gangen.

Far fikk betaling for skaden de påførte enga. Et år fikk han kr 3000 som han kjøpte treskeverk for. For at far skulle få komme inn på festningen for å få pengene, måtte han først til lensmannen for å få rekvisisjon på penga, og passerseddel for å komme inn på festningen. Han ble vist inn på et kontor hvor det satt en tysker. Tyskeren hadde ei margarinkasse under bordet med papirpenger. Han betalte far det han skulle ha, siden spant han i kassa under bordet sa far. Penger hadde tyskerne nok av, for de bare trykka opp mer.

Flyplass på Mustorp

I 1943 ville tyskerne ha flyplass på Mustorp, men heldigvis ble det ikke noe av. Grunnen var at det ble for mye

å fylle igjen ei jøyve mellom veien og vognskuljordet. De hadde tenkt å starte oppe ved der borettslaget i Løkkebergveien ligger i dag, og fly vestover hvor de skulle få luft under vingene. Her var det plutselig bratt ned før vi bulldoserte.

Da tyskerne tok bryggerhuset, bygget far eget do til dem inntil fjøsveggen og stabburet, han var redd for smitte. Den ble revet med det samme krigen var slutt.

Tyskerne tok seg til rette når det passet dem. Jeg husker spesielt en gang det kom en bilkolonne kjørende ned i gården. De skulle kjøre videre til Elsnes. De hadde med seg kart og forklarte far at de skulle over til Elsnes. Far sa at det var altfor bløtt, og at de kom til å sette seg fast med bilene. Men dette ville de ikke høre på, for de viste frem kartet hvor det var anmerket med vei. Da bilkolonnen kom ned på jordet, oppdaget de at veien ikke gikk lengre. Da måtte de snu ute på jordet. Her var det veldig bløtt etter alt høstregnet som hadde holdt på i lengre tid, og de satte seg veldig fast, den ene etter den andre, Vi hørte tyskerne helt oppe på gården, at de kommanderte og skjøv på bilene. Men de visste råd, de tok bare kornbanda på jordet og kasta dem under hjula uten å spørre far, så det fantes ikke kornband på lang avstand der de hadde sittet fast.

De tyske soldatene kom også på dørene og spurte om å få kjøpt litt mat, men de fikk aldri kjøpt noe på Mustorp, for de var ikke populære. Vi så på dem som noe stygt og fælt noe, som vi hadde veldig respekt for. Mange nordmenn ble sendt til Tysk-

land og kom aldri hjem i live. Endel måtte rømme til Sverige i all hast når tyskerne og nazistene var etter dem. Det var mange som reddet livet når de kom dit. Særlig var det mange som rømte de siste månedene av krigen.

Klær og sko var det nesten ikke mulig å få kjøpt på slutten av krigen, sjøl om en hadde anvisning. Alle butikkene var tomme for varer. Det eneste de hadde var leker og spill. For eksempel Diskerud som var kjøttforretning, hadde ikke utstilt mat i det hele tatt på juleutstillingen, bare spill. Mange gikk i papirsko og trebunner. Kunne ikke komme ut i vann for da løste papirsko seg opp. Papirbukser og luer av papir gikk nesten alle med. Far brukte også papirklær. De var sterke å slite på bare de ikke kom i vann. Mor var veldig flink til å sy om gamle klær som hang på loftet til oss ungene. Hadde hun ikke hatt gamle klær på loftet sa mor, da hadde det blitt lite klær på oss unger. Da krigen var slutt, var det også slutt på de gamle klærne på loftet. Alle gikk med lappa klær under krigen. I første ble det lappa med mest mulig lik farge, men etter hvert ble det lappa med alle slags farger, for det var lite å lappe med.

De siste månedene av krigen gikk alle tyskerne med gevær, de skjønte da sikkert at det gikk mot kapitulasjon. En av de siste dagene før krigens slutt, kom det en kveld en tysker inn på kjøkkenet og spurte etter mat. Han hadde med seg gevær som vanlig. Så gikk han bort til ovnen og tok opp ovnsdøra og ville kaste geværet inn i ovnen og sa: kaputt – kaputt vi er ferdige allikevel. Det var unggutter

helt ned til 16 år som var utkommandert av tyskerne på slutten av krigen.

Freden kommer

Jeg husker veldig godt, som om det skulle vært i går, da freden endelig kom. Det var den 7. mai ved 17-tiden vi gikk og satte poteter på øvre sand mot Folkenborg. Det var pent vær, og lauvet hadde begynt å springe ut mot sandgropa på Folkenborg. Plutselig fikk vi se at det norske flagget var kommet opp på festningen, og det kom opp flere og flere etter hvert rundt omkring. Vi tok da og kasta bøtta og fløy inn til mor og fortalte hva vi hadde sett, og mente at det nå måtte ha blitt fred. Mor hadde akkurat fått telefonen fra Oslo og sa at det nå var full jubel der inne, for nå var det endelig blitt fred. Da vi kom ut på kjøkkentrappa, hørte vi hurrarop og hornmusikk fra Mysen. Så tok vi hverandre i hendene og gratulerte hverandre med freden. Så ble det ikke satt mere poteter den dagen, for alle tok seg fri. Far og mor var bedt til Baggetorp i 60-årslag til min onkel Thorvald. De hadde ikke lyst til å reise, men de hadde alt pynta seg, da de fikk høre at freden var kommet. Så det ble til at de reiste allikevel. Vi unger tok ut de små flaggene våre, satte dem på syklene og reiste til Folkenborgtoppen hvor det var bare blide mennesker å se. De som ikke hadde flaggstang, brukte de små flaggene å flagge med. Utover kvelden reiste vi hjem for å lage is, og stekte oss vafler av hvitt hvetemel, som det var sjelden vi fikk lov til å bruke. Det skulle bare brukes til kaker. Ellers var det bare havremel som ble brukt til vaffel. Å lage is var ikke så enkelt som

i dag. En måtte da hente isblokk borte i isbingen som var gravd ned i sagflis, som vi ellers brukte til kjøling av melka. Isblokka ble slått i stykker i småbiter. Iskremen som vi skulle fryse satte vi opp i trebutt og fylla rundt med isbiter og salt. Så god is som vi laga selv fantes ikke, syntes vi. Vi kunne også få kjøpt is under krigen. Det var farva vann med tilsatt kunstig søtningstoff. Den var ikke god!

Dagen etter, 8. mai, var egentlig dagen da kapitulasjonen ble undertegnet. Fra da av var det ikke råd å få med seg folk til å sette poteter. Alle skulle feire freden, så vi ungene måtte sette resten av potetene selv. Og det var ikke lite igjen, ca 60–70 mål. Far kjørte mjølka til Mysen den dagen. Her gikk alle mennesker i full puss, så han skjønnte at det måtte være noe ekstra. Far fikk spurt at alle fangene som satt på Momarken skulle slippes fri. Far ringte hjem med det samme at vi måtte bytte på oss med en gang, så skulle han komme og hente oss med hesten, slik at vi skulle få være med på begivenheten. Mor satt på med far og vi ungene tok syklene og hadde med oss flaggene våre. Her var det satt opp ekstratog som var pyntet med flagg og bjørkeløv. Fangene var nå alt kommet, hvor de traff igjen sine kjære som hadde møtt opp. Her var det jubel og tårer overalt å se. De pårørende hadde sikkert blitt kontaktet av fangene, slik at de visste hvor de var fengslet.

Tyskerne var ennå ikke avvæpnet da fangene kom til toget på Mysen. De satt og så på oss i vinduene på Norrøna i annen etasje på murbygningen tvers overfor stasjonen. Det kunne kanskje vært farlig for oss at vi

kunne blitt beskytt derifra sånn som vi jublet sammen med fangene, men det gikk heldigvis bra. Men i løpet av dagen ble de avvæpnet og i løpet av et par dager var det aldri mer en tysker å se på Mysen.

Da toget med fangene fikk reist innover til Oslo, begynte hjemmefronten å reise rundt i bygda for å avsløre de farligste nazistene. De hadde nå fått på seg hjemmefrontuniformer med hvitt bånd på armen, og våpen.

Nazistene ble først kjørt til Norrøna på Mysen til forhør, og ble siden kjørt til Askim Gummivarefabrikk hvor de ble holdt i varetekt i kjelleren på fabrikk.

Utover kvelden ble det veldig folk-somt på Mysen, for alle ville se at de kom med nazistene. Og hver gang det kom inn en bil med en nazist, jublet folk. Og nazistene var helt bleike i ansiktet. Noen hadde kanskje angiveri på seg som hadde ført til lange fengselsopphold med tortur og kanskje døden til følge. Så de var ikke så svært høye i hatten da de kom med børsepipa bak i ryggen.

Som før nevnt satt det mange nordmenn, russere og polakker på Momarken. Det ble bygget opp mange brakker, og det var også planer om å bygge gasskammer her. Men heldigvis kom de aldri så langt før krigen ble slutt.

Den 9. mai gikk sanitetsforeningen i bygda inn for at det skulle samles inn kaker til de utenlandske fangene som satt igjen på Momarken, før de reiste hjem. Mor var oppe med ei langpanne med bløtkake og med en liter fløte. Hørte etterpå at mange av fangene hadde fått vondt i magen

etterpå, for de var ikke vant med så kraftig kost.

Kronprins Olav kom tilbake en av de første dagene etter frigjøringen med stormende jubel. Og den 7. juni kom også kongen med hans familie. Far reist da til Oslo for å se kongen og familien komme hjem, og det jubelbruset som fulgte med. I Jernbanegata utenfor Indre Smaalenene var det satt opp høytaler for dem som ikke hadde radio, og ikke hadde reist til Oslo. Jeg og brødrene mine reiste til Mysen for å høre.

Så langt borgertog som det var den 17. mai har det aldri vært før, for alle som kunne gå var med sammen med hjemmefronten. Helt fra Smebybakken til Folkenborg. Hele veibredda var full. Her var det tale av gamle ordføreren Karl Hersleth med hurrarop og 3x3 hurra. Sang av Mysen mannskor, Mysen damekor, Hærland sangforening, Metodistkoret og Hebron sangkor. Alle sang nasjonalsangen.

Da tyskerne kapitulerte, slapp de ut alle hestene sine slik at de gikk løse ute i bygda. Hjemmevernet var med og fikk dem samlet inn igjen. Like etter ble det holdt auksjon på dem, på Momarken, hvor mange bønder kom og fikk kjøpt seg billige, gode hester. Far kjøpte seg en stor ardener, dansk eller kanskje hollandsk, for 800 kr. Var litt uheldig for den var litt grinete og sta, så han hadde den bare i to år. Og det samme var det også med mange andre som kjøpte hester. Det var nok tyskerne selv som hadde skylda, for de hadde sikkert vært slemme mot dem. Far hadde den i to år, da solgte han den til slakt for kr 750, og hadde gitt kr 800 to år før. Noen kjøpte også esler

og muldyr, de bar navnet sitt med rette, «sta som et esel».

Ellers var det landssvikoppgjøret som opptok folk mest utover sommeren og høsten. En hadde inntrykk av at de som ble dømt først fikk de hardeste dommene. Men det kom sikkert av at hatet nok var størst like etter krigen.

Nazifangene ble siden flyttet til fangeleiren på Havnås i Trøgstad. Herfra ble de sendt ut på arbeide til bøndene ute på bygda. De ble hentet på lastebil og ble kjørt tilbake om kvelden. De hadde med seg en bevæpnet mann med gevær som var skarp-ladet. Far hadde ca. 20 stykker hver dag om høsten 1945 til å ta opp poteter. Av dem var det mange kjente folk i bygdene som hadde store stillinger under krigen. Tannleger, kjøpmenn og til og med en biskop i Rakkestad som hadde dummet seg ut under krigen. Fangene fikk ikke utdelt tobakk mens de satt inne. Derfor var det kanskje populært å komme til Mustorp, for far spanderte hjemavla tobakk på dem. Tobakk var det rasjonering på under krigen. Nesten alle dyrket sin egen tobakk. Så hver og en hadde sin måte å tilberede den på. Det første de gjorde var bare å tørke bladene i stekeovnen og røyke dem som de var, da lukta det reine bråtabrann i rommet. Siden hver og en hadde sin egen måte å tilberede tobakken på, var nok det et av de mest aktuelle emnene som folk snakket om den gangen. Siden ble de mer flinke, de begynte å legge bladene oppå hverandre og dynke dem med forskjellige ting, og legge bladene i press. Far brukte solbærsaft, men det var 100 forskjellige oppskrifter.

På slutten av krigen fikk de levere tobakksblader til Glott tobakksfabrikk, og fikk den ferdig tilbake. Den var ikke så god som den gamle tobakken, sa far.

Da det ikke var noe å få kjøpt på fem år, ble det mye penger blant enkelte folk som jobba veldig på børsen. Disse pengene skulle dras inn igjen i engangsskatt. Ingen skulle tjene på krigen. Man hadde lov til å legge seg opp en viss del. Høsten 1945 ble det bestemt at alle penger under fem kroner skulle leveres inn på en bestemt dato. Alle penger som ikke var levert inn var verdiløse etter denne dato. Alle som veksla inn penger, fikk utbetalt 50 kr med det samme uansett hvor stort beløp en veksla inn. Dagen etter kunne en ta ut så mye en ville i nye penger.

Jeg sto til konfirmasjon 7. oktober 1945. Etter et halvt år etter krigen, var det fremdeles ikke noe varer i butikkene. Jeg hadde fått anvisning på konfirmantutstyr, men det hjalp lite for det var ikke dresser i butikkene på Mysen. Fikk kjøpt en hos Dobloug i Oslo gjennom bekjente. Den kostet kr 170 og var i meget dårlig stoff, den var laget i plukkfilt. Han som hjalp meg hos Dobloug fikk to snes egg. Han var også glad, for egg var ikke å få tak i.